

БОВКУН Е. М.,

аспірант відділу конституційного права
та місцевого самоврядування
(Інститут держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України)

УДК 342.72/.73

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.5.2>

НЕУРЯДОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ В СИСТЕМІ ЗАХИСТУ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ В УКРАЇНІ

Дослідження присвячено аналізу системи захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб і з'ясуванню його особливостей, вивченню та аналізу місця неурядових організацій у системі захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб. Вивчено діяльність громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права» в системі захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Саме діяльність неурядових організацій нині є досить важливою, оскільки механізм державного захисту прав і свобод людини є недосконалим. При цьому в Україні існує низка проблем, зокрема економічна криза та недосконала законодавча база, які мають наслідком стримування розвитку інституту неурядових організацій.

Анексія Автономної Республіки Крим і військові дії на Сході України у 2014 році спричинили появу великої кількості внутрішньо переміщених осіб. Здебільшого такі громадяни переміщалися з районів бойових дій до східних і центральних регіонів України (Луганська, Харківська, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька області та Київ). Лише після цих подій в Україні було створено вузькопрофільну правову базу для захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб. Однак зазначена законодавча база не створила ефективних механізмів захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб.

Діяльність неурядових організацій є дуже важливою для побудови ефективного механізму захисту прав людини, оскільки вони незалежні від державних установ і муніципальних органів та дозволяють виявити об'єктивні проблеми й недоліки в існуючій практиці впровадження та в алгоритмі захисту права людини у тій чи іншій державі.

Останніми роками неурядові організації в Україні відіграють все більш важливу роль у захисті основних прав людини та громадянина у політичній, економічній та соціальній сферах, що свідчить про розвиток демократії у країні. Виникнення неурядових організацій пов'язане з досить високим рівнем порушень прав людини, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Тому неурядові організації є невід'ємною частиною громадянського суспільства, запорукою розвитку кожної держави як демократичної та правової, елементом громадянського контролю народу як єдиного джерела влади.

Серед існуючих неурядових організацій діяльність громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права» є важливою та значущою щодо захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб, адже саме завдяки цій організації велика кількість внутрішньо переміщених осіб встановила факт їх примусового переселення внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Такі громадяни змогли отримати позитивні рішення судів про стягнення з Російської Федерації моральної і матеріальної шкоди, яку викликало їх примусове переселення.

Ключові слова: неурядова організація, механізм, захист, конституційні права, внутрішньо переміщена особа.



Bovkun E. M. Non-governmental organizations in the system of protection of constitutional rights of internal displaced persons in Ukraine

The study is devoted to the analysis of the system of protection of the constitutional rights of internally displaced persons and the clarification of its features. The place of non-governmental organizations in the system of protection of the constitutional rights of internally displaced persons was studied and analysed. The activity of Sila Prava Ukrainian Civil Movement in the system of protection of constitutional rights of internally displaced persons in Ukraine was determined.

For Ukraine, the activities of non-governmental organizations are very important, as the mechanism of government protection of human rights and freedoms is imperfect. At the same time, the development of non-governmental organizations in Ukraine is constrained, which is due, first of all, to economic reasons and the lack of a developed legislation base. The annexation of the Autonomous Republic of Crimea and military actions in the East of our country in 2014 resulted in the emergence of a large number of internally displaced persons.

In most cases, flows of internal displacement of persons from areas of hostilities were directed to the eastern and central regions of Ukraine (Luhansk, Kharkiv, Donetsk, Dnipropetrovsk, Zaporozhye oblasts and Kyiv). Only after these events in Ukraine a narrow legal framework was created for the protection of the constitutional rights of internally displaced persons. The indicated legislative framework did not create effective mechanisms for the protection of the constitutional rights of internally displaced persons.

The activities of non-governmental organizations are very important for building an effective mechanism for the protection of human rights, since they are independent from government institutions and municipal bodies and allow identifying objective problems and shortcomings in the existing practice of the implementation and protection of human rights in one or another state.

In recent years, non-governmental organizations in Ukraine have played an increasingly important role in protecting fundamental human rights and citizens in the political, economic and social spheres, which is evidence of the development of democracy in the country. The emergence of non-governmental organizations is associated with rather high rates of human rights violations, including internally displaced persons. Therefore, non-governmental organizations are an integral part of civil society, the key to the development of each state as a democratic and legal and are an element of public control of the people as the only source of power in the republics over state power.

At the same time, the activity of the Sila Prava Ukrainian Civil Movement is very important in protecting the constitutional rights of internally displaced persons, because it helped a large number of internally displaced persons establish the fact of their forced resettlement as a result of armed aggression of the Russian Federation. And as a consequence, they received positive court decisions to recover from the Russian Federation moral and material damages caused by their forced resettlement.

Key words: *non-governmental organization, mechanism, protection, constitutional rights, internally displaced person.*

Вступ. Для сучасного етапу розвитку людства характерним є розширення обсягу правових засобів захисту прав і свобод людини завдяки включенню міжнародної юрисдикції до національних механізмів захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина. Йдеться про міжнародно-правові гарантії прав людини, які закріплені в універсальних і регіональних міжнародних нормативно-правових актах.



09 грудня 1998 року Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Декларація про право й обов'язок окремих осіб, груп та органів суспільства заохочувати й захищати загально визнані права людини та основні свободи (далі – Декларація). Згідно зі статтею 1 вказаної Декларації кожна людина має право індивідуально чи разом з іншими заохочувати, захищати та здійснювати права людини й основні свободи на національному й міжнародному рівнях [1].

Протягом останніх 50 років у світі зросла кількість неурядових правозахисних організацій, діяльність яких спрямована на захист людей, права яких було порушено. При цьому у демократичних країнах саме неурядові правозахисні організації виконують роль посередника між державою і окремою особою.

Наявна в Україні вузькопрофільна законодавча база, яка регулює проблемні питання, пов'язані з порушенням конституційних прав внутрішньо переміщених осіб, є недосконалою, тому питання місця та ролі неурядових правозахисних організацій у системі захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб набуває все більшої актуальності.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження місця та ролі неурядових організацій в системі захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб, у тому числі й діяльності громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права» щодо захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб в Україні.

Результати дослідження. Характеризуючи стан наукового опрацювання ролі та місця неурядових організацій в системі захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб, варто зауважити, що він є недослідженим. При цьому окремі аспекти захисту прав людини неурядовими правозахисними організаціями були предметом дослідження багатьох сучасних науковців: М.М. Алмаші, О.М. Бикова, Ю.М. Бисаги, Д.М. Белова, А.Ю. Олійника, В.Ф. Погорілка, Н.Г. Шукліної та інших.

Забезпечення належної реалізації та ефективний захист прав людини і громадянина є головною засадою діяльності демократичної правової держави. Механізм захисту прав та свобод людини і громадянина є комплексним явищем і включає в себе інституційний і нормативний складники, які мають внутрішньодержавний і міжнародний рівні. При цьому саме неурядові правозахисні організації відіграють важливу роль у механізмі захисту прав людини і громадянина, оскільки здійснюють свою діяльність на місцевому, регіональному, національному або міжнародному рівнях.

Більшість неурядових правозахисних організацій співпрацює з відповідними органами місцевого самоврядування, органами державної влади, а також із міжнародними організаціями, зокрема з ООН, Радою Європи, ОБСЄ у сфері захисту прав та свобод людини і громадянина. Терміни «неурядовий» або «некомерційний» здебільшого використовуються для характеристики певної категорії організацій, які складають частину громадянського суспільства. Метою таких організацій є не отримання фінансового прибутку, а досягнення певних суспільно-значущих цілей.

Так, Ю.В. Трошкін дотримується думки, що під категорією «неурядова правозахисна організація» слід розуміти громадську, некомерційну, ненасильницьку структуру, яка керується принципами неупередженості та недопущення використання в інформації брехні та діє в суспільно-політичній сфері [2, с. 138]. Дещо інше твердження висловлює Є. Захаров, який зауважує, що правозахисна організація – це особливий вид недержавної неприбуткової організації, діяльність якої спрямована на утвердження й захист прав і свобод людини, ефективний контроль за їхнім дотриманням державою, її органами і посадовими особами [3].

Тому можна зробити висновок, що в юридичній науці відсутня єдина точка зору щодо визначення поняття «неурядова правозахисна організація». Натомість поширеним є використання категорій «правозахисна організація», «організація з прав людини» та «правозахисна недержавна організація». Вказані вище категорії є тотожними.

До неурядових правозахисних організацій, які здійснюють правозахисну діяльність, у тому числі й практичний захист окремих прав людини, слід віднести адвокатуру, засоби масової інформації, громадські організації, політичні партії, професійні спілки, релігійні організації й благодійні фонди.



Характерними ознаками неурядових правозахисних організацій є те, що вони створюються відповідно до положень Конституції та законів України, є юридичною основою їх діяльності; добровільними громадськими об'єднаннями; неприбутковими (некомерційними) об'єднаннями; об'єднанням, яке є незалежним від органів державної влади; здійснює свою діяльність на демократичних принципах права, основним із яких є принцип «людина – міра всіх речей». Не менш важливим є і те, що головною метою діяльності неурядових правозахисних організацій є утвердження й забезпечення прав і свобод людини шляхом попередження їх порушень і захисту у випадку порушення з боку держави, її органів та посадових осіб.

У своїй діяльності неурядові правозахисні організації керуються положеннями Конституції України [4], Загальною декларацією прав людини ООН [5], Міжнародним пактом про громадянські та політичні права [6], а також відповідними законами України, зокрема Законом України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI [7], Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI [8] та іншими.

У 2014 році в Україні з'явилася велика кількість внутрішньо переміщених осіб у результаті збройної агресії Російської Федерації проти України. Для забезпечення конституційних прав громадян, які перебували на окупованій території, 15 квітня 2014 року був прийнятий Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII [9]. Для забезпечення конституційних прав внутрішньо переміщених осіб було прийнято Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII. Вказаний закон визначив гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб [10].

Однак наявна законодавча база не створила ефективних механізмів захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб. Внутрішньо переміщені особи зіткнулися з великою кількістю проблем, пов'язаних із реалізацією їх конституційних прав, у тому числі виборчих прав, трудових і соціальних прав, захистом права власності, відновленням втрачених ідентифікуючих документів тощо. Наявна в Україні законодавча база щодо закріплення механізмів захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб не містить належних і ефективних правових, зокрема організаційних і процедурних, механізмів забезпечення їх прав. Саме ця обставина уповільнює євроінтеграційні процеси в Україні, негативно впливаючи на національну безпеку нашої держави.

Варто зауважити, що кожна неурядова правозахисна організація у процесі своєї діяльності визначає вектор її діяльності, тобто спрямовує свою діяльність на захист окремих прав або груп прав людини. Зокрема, наявні організації, які ведуть свою діяльність у площині захисту прав виборців, прав жінок, прав інвалідів, прав корінних народів, прав журналістів, релігійних прав, права ув'язнених, прав біженців, прав внутрішньо переміщених осіб та інших.

Щодо наявності в Україні неурядових правозахисних організацій, діяльність яких спрямована на захист конституційних прав внутрішньо переміщених осіб, варто зауважити, що нині їх невелика кількість. У цьому контексті слід зазначити, що започатковано чимало волонтерських ініціатив, які суттєво допомогли підвищити обороноздатність України, покращили екіпірування військовослужбовців, сприяли позитивним реформам у сфері оборони й військової служби, сприяли вирішенню багатьох проблем реалізації та захисту прав людини, які виникли у зв'язку з бойовими діями на Сході України.

Вказані волонтерські ініціативи є підтвердженням того, що неурядові правозахисні організації є важливим і невід'ємним елементом системи захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб. Неурядовими правозахисними організаціями також актуалізовано питання про визнання кримських татарів корінним народом України, що актуально щодо кримчаків, караїмів і гагаузів України. При цьому досить важливою щодо захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб є діяльність громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права». Ця організація була створена у 2015 році. Її діяльність сконцентрована на наданні безкоштовної юридичної підтримки громадянам, постраждалим внаслідок збройної агресії Російської Федерації, у тому числі внутрішньо переміщеним особам, на всіх етапах судового процесу до фінального рішення та фактичної виплати компенсації.



Нині громадська організація «Всеукраїнський Рух «Сила права» має 25 юридичних офісів у 22-х регіонах України.

При цьому основними стратегічними пріоритетами громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права» є надання правової допомоги кожному громадянину, який постраждав внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та окупації частини території нашої країни; прагнення судовими рішеннями закріпити докази російської агресії, окупації, військових злочинів і порушень прав людини; покарати державу-агресора за шкоду, нанесену Україні, українському бізнесу та українським громадянам; домогтися широкого впровадження у світову практику принципу невідворотності покарання держави-агресора за збройну агресію проти іншої країни.

Завдяки діяльності громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права» у 22-х регіонах України за заявами постраждалих родин загиблих, поранених військовослужбовців і військовослужбовців, які побували у полоні, а також вимушених переселенців із Криму й Донбасу отримано низку судових рішень про встановлення юридичних фактів завдання шкоди внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та окупації частини території нашої країни. Також отримані позитивні рішення про стягнення суми шкоди в інтересах родин загиблих і вимушених переселенців.

14 березня 2018 року Верховний Суд України у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду завдяки правовій допомозі громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права» задовольнив заяву українських громадян Сергія та Валентини Світличних про встановлення юридичного факту їх вимушеного переселення з території Луганської області внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та окупації частини території нашої країни [11].

Станом на 27 травня 2019 року правовою допомогою громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права» скористалися понад 25 тисяч громадян України, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти нашої країни. Загалом завдяки зусиллям команди громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права» отримано понад 500 позитивних судових рішень на користь позивачів.

Висновки. Таким чином, діяльність неурядових правозахисних організацій є досить важливою для побудови ефективного механізму захисту прав людини, адже вони є незалежними від урядових інституцій і муніципальних органів і дають змогу виявити об'єктивні проблеми та недоліки у практиці реалізації й захисту прав людини в тій чи іншій державі.

Незважаючи на наявність нормативно-правових актів, які регулюють питання забезпечення прав та свобод внутрішньо переміщених осіб, існує велика кількість проблем щодо захисту їх конституційних прав, які залишаються неврегульованими. При цьому в Україні відсутній комплексний підхід до вирішення питань, пов'язаних зі збройним конфліктом, у тому числі щодо участі внутрішньо переміщених осіб в управлінні місцевими справами, належної реалізації ними житлових прав, компенсацій за пошкоджене (зруйноване) майно, забезпечення доступу до пенсійних виплат громадян, які проживають на тимчасово окупованій території України тощо.

Останніми роками в Україні неурядові правозахисні організації відіграють все більшу роль у захисті основних прав людини і громадянина в політичній, економічній, соціальній сферах, що є свідченням розвитку демократії у країні. Поява неурядових правозахисних організацій пов'язана з досить високими показниками порушеннями прав людини, у тому числі внутрішньо переміщених осіб. Тому неурядові правозахисні організації є невід'ємним елементом громадянського суспільства, запорукою розвитку кожної держави як демократичної та правової, елементом громадського контролю народу як єдиного джерела влади в республіках над державною владою.

Саме діяльність громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права» щодо захисту конституційних прав внутрішньо переміщених осіб є досить важливою, оскільки саме завдяки допомозі цієї організації чимала кількість внутрішньо переміщених осіб встановила факт їх вимушеного переселення внаслідок збройної агресії Російської Федерації



і отримала позитивні судові рішення про стягнення з країни-агресора моральної та матеріальної школи, завданої їх вимушеним переселенням.

Список використаних джерел:

1. Про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загально визнані права людини та основні свободи : Декларація від 09.12.1998. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_349 (дата звернення: 10.05.2020).
2. Трошкин Ю.В. Права человека: нарушение и защита прав человека и прессы : учеб. пособие для студентов фак. и отд-ний журналистики / Ю.В. Трошкин. М. : Упрполиграфиздат администрации Моск. обл., 1997. 245 с.
3. Є. Захаров. Що таке правозахист? Завдання, функції, права і принципи діяльності правозахисних організацій. URL: <http://khp.org/index.php?id=1084630553> (дата звернення: 05.05.2020).
4. Конституція України від 28.06.1996. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/> (дата звернення: 08.05.2020).
5. Загальна декларація прав людини ООН від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 08.05.2020).
6. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 10.05.2020).
7. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 1. Ст. 1.
8. Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 № 5076-VI // Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282.
9. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 26. Ст. 892.
10. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20.10.2014 № 1706-VII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 1. Ст. 1.
11. Офіційний сайт Громадської організації «Всеукраїнський Рух «Сила права». URL: <https://sila-prava.org/en/> (дата звернення: 12.05.2020).

